

jów sejmików; zwyczajnych, sejmowych oraz nadzwyczajnych, zresztą dobrze opracowanych, jest kanonem dość powszechnie przyjmowanym, faktem że bardziej w ujęciu powszechnym, niż w samej Koronie. Drobne wątpliwości wzbudza również specjalne wydzielenie w tym rozdziale sejmików do Korektury prawa pruskiego jako rodzaju sejmiku nadzwyczajnego. Uważamy bowiem, że jest to pewne zawężenie problemu, który powinien obejmować stosunek do całej reformy prawa chełmińskiego i innych jego źródeł, którymi to sprawami przy okazji rewizji prawa chełmińskiego i uchwalania wilkierzy miejskich wielokrotnie się zajmowano podczas osobnych obrad.

W rozdziale czwartym opracowano ustrój sejmiku generalnego, rzeczowo prezentując jego strukturę organizacyjną: prezesa ziem pruskich, senat, izbę poselską i innych uczestników. Partię tę ujęto w sposób ciekawy, nieformalny, stąd też wydaje się być ona niezwykle interesującą i wnoszącą wiele informacji, także spoza samej struktury sejmiku. Na uwagę zasługuje zwłaszcza przedstawienie „życia wewnątrzsejmikowego”, wzajemnych korelacji i braku zrozumienia poszczególnych struktur. W ostatnim rozdziale autor zajął się kwestią funkcjonowania sejmiku generalnego. Szczególne miejsce zajmuje w nim opracowanie przebiegu obrad sejmowych, a zwłaszcza mechanizmu powstawania i wprowadzenia w życie konstytucji. Okazuje się, że sejmik pruski był tutaj niejednokrotnie prekursorem wielu rozwiązań przyjętych później w praktyce innych zgromadzeń stanowych Korony. Stabilna struktura załamała się, co podkreślono, w czasach saskich, gdy sprawy wewnątrzprovincialne podporządkowane zostały ogólnokrajowym, doprowadzając do niedowładu, a z czasem do powolnego upadku sejmiku. W zakończeniu autor przedstawia cenne rozważania odnoszące się do określenia różnic między sejmikiem pruskim a zgromadzeniami funkcjonującymi w Rzeczypospolitej. Do przedstawionych już w literaturze uwag dorzuca własne spostrzeżenia podkreślające oryginalność zgromadzenia stanowego w Prusach Królewskich. Z pożytkiem dla pracy można by było stworzyć nawet osobny w tym względzie rozdział. Zagadnienia prawnoporównawcze nie są bowiem w naszej literaturze specjalnie rozpowszechnione, a ich użyteczność i waga są niepodważalne. Całość monografii kończą tablice organizacyjno-statystyczne, będące cennym uzupełnieniem zawartości merytorycznej oraz spis źródeł i literatury.

Wypada też podkreślić, że praca została wydana niezwykle starannie, chociaż nikły nakład będzie przeszkodą w jej upowszechnieniu, czego należy niewątpliwie żałować.

Monografia Z. Naworskiego jest pozycją znaczącą na temat parlamentaryzmu pruskiego. Poczynione dociekania wyczerpują poruszone aspekty jej celu, wskazując kierunek dalszych poszukiwań. Książka, zwłaszcza dla historyka prawa, wydaje się być tak atrakcyjna, jak i potrzebna.

TADEUSZ MACIEJEWSKI (Gdańsk)

Harald Hendrix; *Traiano Boccalini fra erudizione e polemica. Ricerche sulla fortuna e bibliografia critica*. Leo S. Olschki, 1995, VIII, 408.

W szeroko znanej i cenionej serii; „Il Pensiero Politico” („Myśl Polityczna”) ukazał się kolejny, już 22 tom, opublikowany przez zasłużone dla kultury wydawnictwo florenckie Leo S. Olschki, poświęcony losom i polemikom związanym z postacią i dorobkiem głośnego polityka i pisarza politycznego siedemnastowiecznych Włoch Trajana Boccaliniego (Traiano Boccalini), pióra holenderskiego historyka Haralda Hendrixa.

Urodzony w Loreto w 1556 r. studiował T. Boccalini w Padwie i Rzymie, gdzie w latach 1584–1612 pełnił szereg funkcji i godności we władzach państwa kościelnego. Zmarł w 1613 r.

w Wenecji, w okolicznościach nie w pełni wyjaśnionych. Z jego bogatego i różnorodnego dorobku piśmienniczego wielki rozgłos i popularność zyskały „Nowiny z Parnasu” – „Ragguagli di Parnaso” i „Kamień probierczy polityka” – „Pietra del paragone politico”, opublikowane w Wenecji w latach 1612 i 1614 i później wielokrotnie wznawiane nie tylko we Włoszech ale także w wielu innych krajach Europy Zachodniej oraz tłumaczone na liczne języki obce. Zawierają one 230 krótkich relacji, opowiadań i rozpraw z dziedziny polityki, moralności, literatury i historii oraz wydarzeń politycznych. Traiano Boccalini przedstawia się w nich jako kronikarz czy relator dyskusji, wymiany myśli i opinii oraz opisu polemik i zdarzeń, jakie miały miejsce pod rządami Apollina w Królestwie Parnasu, w którym zgromadzili się pisarze i politycy różnych narodowości i czasów. Wykorzystując tego rodzaju fikcję literacką prezentuje T. Boccalini własne poglądy polityczne i moralne, przeprowadza zjadliwą krytykę współczesnych sobie wydarzeń zwłaszcza o charakterze politycznym, by „poprzez osoby zmarłe piętnować błędy i niegodziwości żyjących”.

Chociaż w sposób zawołowany i często aluzyjny T. Boccalini wyraża w swych „doniesieniach” bunt człowieka swego wieku przeciwko krępującej swobodę myśli tradycji i coraz trudniej akceptowalnych systemów sprawowania władzy, postulując prawo do poszukiwania i dociekania prawdy oraz ustanowienia rządów sprzyjających rozwojowi człowieka, a nie ograniczających jego inicjatywę i kreatywną aktywność.

Wykorzystanie alegorii i rozważań ponadczasowych dało autorowi możliwość pośredniego przedstawienia problemów kontrowersyjnych, niemożliwych ze względów ideologicznych na ich otwartą prezentację. Przyjęta przez T. Boccaliniego metoda pisania pozwoliła mu poruszyć podstawowe problemy polityczne i etyczne jego wieku bez bezpośredniego narażania się na niebezpieczeństwo za głoszenie poglądów podważających panujące układy polityczno-społeczne i popierane oficjalnie wartości. Zdaniem H. Hendrixa „doniesienia Boccaliniego prezentują w istocie bogatą i wielopostaciową panoramę włoskiej kultury początków siedemnastego wieku” (s. 5). Wyraźne są w niej nadal echa dyskusji politycznych zapoczątkowanych rozważaniami N. Machiavellego o konieczności rządów skutecznych, przechodzących w rozważania o „racji stanu”, które we Włoszech XVII wieku przybierają charakter coraz ostrzejszych wystąpień przeciwko Hiszpanii, sprawującej władzę nad znaczną częścią ziem włoskich. Ten antyhiszpański ton przybiera, zdaniem H. Hendrixa, w pismach T. Boccaliniego charakter coraz bardziej jednoznaczny i zdecydowany, zyskując ich autorowi rosnącą popularność tak we Włoszech jak i w krajach Europy przeciwnych hiszpańskiej dominacji.

Monografia Haralda Hendrixa podzielona została przez autora na dwie merytoryczne części. Część pierwsza (s. 3–325) poświęcona jest omówieniu wydań prac T. Boccaliniego w różnych krajach i językach w kolejności ich ukazywania się, ich krytycznej ocenie i wykorzystywaniu poglądów pisarza przez różne nurty ideologiczne ówczesnej Europy, a także przedstawieniu nowożytnej krytyki jego dorobku. Oddzielne rozdziały poświęcone zostały wyjaśnieniu okoliczności śmierci T. Boccaliniego oraz narosłym w tej kwestii hipotezom i domysłom, a także przedstawieniu analizy porównawczej twórczości autora „Nowin z Parnasu” i autora „Księcia” – N. Machiavellego. Pierwszą część pracy zamyka obszerna antologia krytyki piśmiennictwa T. Boccaliniego, poczynając od XVII-wiecznej po współczesną.

Nawiązując w swych relacjach niejednokrotnie do opinii o sprawach rządzenia N. Machiavellego i nie szczędząc mu uwag krytycznych w tej materii T. Boccalini widzi w nim przecież raczej obrońcę praw ludu niż apologetę rządów despotycznych. Machiavelli w jego przekonaniu jedynie relacjonuje postęпки złych władców, wcale ich nie pochwalając, a jeśli chce „owcom przypisać wilcze zęby” po to jedynie, by mogły się one (t. j. lud) bronić przed złymi pasterzami (tyranami, s. 239 i n.). Omawiając stanowisko włoskiej i międzynarodowej krytyki twórczości włoskiego myśliciela podkreśla H. Hendrix (s. 262–263), iż w jej ujęciu piśmiennictwo T. Boccaliniego nosi generalnie antyhiszpański i antyabsolutystyczny charakter przybierając znamiona prorepublikańskie i protodemokratyczne, właściwe dla sposobów rządzenia jakie mogły być wcielone w życie dopiero po 150 latach, „w epoce Rewolucji Francuskiej”.

Druga część pracy Haralda Hendrixa zawiera krytyczną bibliografię dzieł T. Boccaliniego (s. 329–390), ich naśladownictwa, wypowiedzi krytyki i współczesną krytykę jego piśmiennictwa. W „Bibliografii Generalnej” podaje autor pracy informacje o przechowywanych rękopisach T. Boccaliniego i wydaniach jego prac oraz ich bibliografiach opublikowanych w językach zachodnioeuropejskich. Niestety, w tym skrupulatnym zestawieniu pominięte zostało piśmiennictwo polskie, chociaż sam T. Boccalini wypowiadał się w swych pracach niejednokrotnie o naszym kraju¹.

Także już w XVII wieku znane były w naszym kraju jego prace i autorytet jakim się cieszył w sprawach politycznych. M.in. Jan Sachs, w swoim traktacie; *Ku jakiemu celowi zmierza Rzeczypospolita Polski*, opublikowanym w języku łacińskim w 1665 r. we Wrocławiu, powołując się na opinię T. Boccaliniego, kwestionującego „dobroczynność i łagodność” rządów hiszpańskich pisze; *Trajan Boccalini w „Kamieniu probierczym” (1 i 25) wykazał, iż to wszystko jest fałszem, dlatego też w Wenecji Hiszpanie przyjęli go źle, t.j. kijami*². Na opinie T. Boccaliniego w sprawie obowiązków sprawujących władzę powołuje się także Ernest König w swoim łacińskim, wydanym w r. 1679 w Toruniu traktacie pt. *Co skłoniło ludzi do założenia państwa*³.

Praca Haralda Hendrixa pt. *Traiano Boccalini fra erudizione e polemica* jest niewątpliwie wartościowym i skrupulatnym opracowaniem, wykraczającym poza literalne rozumienie jej tytułu. Jest to nie tylko wnikliwa analiza dorobku piśmienniczego jednego z bardziej interesujących myślicieli włoskich końca XVI i początków XVII wieku, którego poglądy zyskały niezwykłą popularność we Włoszech i elitach umysłowych ówczesnej Europy, wyrażając krytykę ówczesnych stosunków społeczno-politycznych i zapowiadając niejako zmiany, których ostatecznym wyrazem okazała się Rewolucja Francuska. Publikacja H. Hendrixa jest, jak się wydaje, także pewną zapowiedzią nowego podejścia w badaniach naukowych również w dziedzinie dziejów myśli społeczno-politycznej, ujmującej jej rozwój nie z pozycji jednego tylko kraju czy środowiska ale w odniesieniu do krajów i kręgów cywilizacyjnych, w których zdobyła ona rezonans i wpływy. Opublikowane w pracy wykresy i zestawienia naocznie pokazują łatwość i głębię przenikania idei i poglądów, powstałych w określonym kraju, ale równocześnie odpowiadających zapotrzebowaniom epoki wielu z nich, stąd je przyjmujących i przystosowujących do własnych potrzeb i świadomości.

JAN MALARCZYK (Lublin)

¹ Por. Arturo Cronia. *La Polonia nei „Ragguali di Parnaso” di Traiano Boccalini*. W: Venezia e la Polonia nei secoli dal XVII al XIX. Venezia – Roma 1965, s. 327–340. Jako ciekawostkę można także dodać że syn T. Boccaliniego, Aurelio Boccalini znajdował się od 1646 r. w służbie króla polskiego Władysława IV, informując go m.in. o wydawanych we Włoszech książkach i pomagając w ich nabywaniu dla biblioteki królewskiej.

² Jan Sachs, *Ku jakiemu celowi zmierza Rzeczypospolita Polska*. W: Zbigniew Ogonowski; *Filozofia i myśl społeczna XVII wieku*. Część I, s. 368. Warszawa 1979.

³ Zb. Ogonowski, op. cit. s. 382.